

6. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 04.02.2019).

7. Про затвердження Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників : Наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29 липня 1993 р. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-9> (дата звернення: 04.02.2019).

8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 04.02.2019).

9. Про врегулювання відносин, пов'язаних з державною реєстрацією юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, в межах декількох адміністративно-територіальних одиниць : Наказ Міністерства юстиції України від 25 листопада 2016 р. № 3359/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1528-16/print> (дата звернення: 04.02.2019).

10. Трудові права внутрішньо переміщених осіб. URL: http://www.pereselenci.kh.ua/wpcontent/uploads/2016/04/25_Pamyatka_ChPG.pdf.

11. Яцкевич І.І. Правове регулювання юридичних гарантій трудових прав внутрішньо переміщених осіб: проблеми та тенденції їх вирішення. *Держава і право*. Випуск 67. Серія «Юридичні науки». С. 311. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11141/Yatskevych_Pravove_rehuliuвання_yurydychnykh_harantii_trudovykh_prav_vnutrishno_peremishchenykh_osib%282015%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

ОЛІЙНИК А. Ю.,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного
та публічного права
факультету підприємництва та права
(Київський національний університет
технологій та дизайну)

УДК 342.7

ЗМІСТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СВОБОДИ ОСОБИ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

У статті досліджується зміст конституційної свободи фізичної особи на підприємницьку діяльність в Україні. Аналізуються ознаки змісту названої свободи особи. Пропонується авторське визначення змісту конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність та характеризуються елементи змісту. Даються висновки й рекомендації.

Ключові слова: зміст конституційної свободи особи, підприємницька діяльність, зміст конституційної свободи особи щодо підприємницької діяльності, ознаки змісту конституційної свободи фізичної особи щодо підприємницької діяльності, елементи змісту конституційної свободи фізичної особи щодо підприємницької діяльності.

В статье исследуется содержание конституционной свободы физического лица на предпринимательскую деятельность в Украине. Анализируются признаки содержания названной свободы личности. Предлагается авторское определение содержания конституционной свободы личности на предпринимательскую деятельность и характеризуются элементы содержания. Даются выводы и рекомендации.

Ключевые слова: содержание конституционной свободы личности, предпринимательская деятельность, содержание конституционной свободы личности в отношении предпринимательской деятельности, признаки содержания конституционной свободы физического лица в отношении предпринимательской деятельности, элементы содержания конституционной свободы физического лица в отношении предпринимательской деятельности.

The article examines the content of the constitutional freedom of an individual to engage in entrepreneurial activity in Ukraine. The signs of the content of the named freedom of the person are analyzed. Author's definition of the content of the constitutional freedom of a person for entrepreneurial activity is proposed and elements of the content are characterized. Conclusions and recommendations are given.

Key words: content of constitutional freedom of a person, entrepreneurial activity, content of constitutional freedom of a person to entrepreneurial activity, signs of the content of the constitutional freedom of an individual to entrepreneurial activity, elements of the content of the constitutional freedom of an individual to entrepreneurial activity.

Вступ. Знання змісту конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність сприяє її реалізації особою. Свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, належить кожній окремій особі. Розуміння особою змісту окремих видів підприємницької діяльності, можливостей певних дій щодо зайняття підприємницькою діяльністю свідчить про їх теоретичну значущість та необхідність у процесі вирішення важливих практичних завдань щодо реалізації особою названої конституційної свободи. Проблема конституційної свободи особи щодо підприємницької діяльності досліджувалася вченими-теоретиками, конституціоналістами та економістами у сфері економічних прав і свобод та господарської діяльності. Серед них праці М.О. Козачука, М.І. Матузова, А.Ю. Олійника, О.Ю. Тодики та ін. Окремо зміст конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні ще не досліджувався.

Постановка завдань. Метою дослідження є поняття, ознаки та елементи змісту конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. Відповідно до мети задачами дослідження є: а) аналіз різних поглядів авторів щодо змісту свободи особи на підприємницьку діяльність; б) формулювання ознак змісту конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність та її визначення; в) характеристика елементів змісту конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність; г) пропозиція висновків та рекомендацій.

Результати дослідження. У процесі реалізації конституційних свобод людини і громадянина важливе значення має їх зміст. Розуміння поняття і елементів змісту необхідне для реалізації як усіх конституційних свобод, так і кожної окремо взятої конституційної свободи, що сприятиме недопущенню неправомірного її обмеження. В сучасних умовах глобалізації суспільства, на думку О.Ю. Тодики, в Україні конституційні свободи людини і громадянина нерідко піддаються неправомірному обмеженню, особливо з боку держави, її органів і посадових осіб, що справедливо викликає соціальну напругу в суспільстві та нерідко сприяє виникненню політичних і соціальних конфліктів [1, с. 75]. Пошук оптимальних механізмів реалізації конституційних свобод із метою унеможливлення протиправного владного впливу на людину та її свободу потребує виявлення нових та удосконалення наявних знань щодо змі-

сту основних свобод, чітких орієнтирів бачення уповноваженим суб'єктом своїх можливостей із метою недопущення протиправного обмеження конституційних свобод [2, с. 87].

Зміст конституційних свобод людини і громадянина залежить від їх місця та ролі в системі конституційних прав і свобод. Задля з'ясування місця і ролі конституційної свободи на підприємницьку діяльність варто сформулювати ознаки змісту, визначити його поняття, дослідити конституційні можливості, що включаються у названий зміст. М.О. Козачук вважає, що для того, щоб розкрити сутність свободи підприємницької діяльності як суб'єктивного права, варто визначити її правомочності залежно від етапів її реалізації. Етапами реалізації свободи підприємницької діяльності він називає такі: 1) започаткування підприємницької діяльності; 2) безпосереднє здійснення підприємництва; 3) зміна виду, характеру, організаційних форм підприємницької діяльності; 4) припинення підприємницької діяльності [3]. На кожному етапі реалізації конституційної свободи підприємницької діяльності здійснюються дії чи особа утримується від дій. Так, М.І. Матусов у зміст суб'єктивної свободи особи включає такі правові можливості: а) позитивні дії уповноваженого суб'єкта; б) користування уповноваженим суб'єктом соціальними благами і цінностями; в) вимагати від інших суб'єктів діянь щодо виконання ними своїх обов'язків перед уповноваженим суб'єктом; г) захищати за допомогою законних механізмів свободу уповноваженого суб'єкта [4, с. 77]. На думку М.О. Козачука, на етапі започаткування підприємницької діяльності здійснюється: а) вільний вибір сфери і видів підприємницької діяльності; б) вибір організаційних форм господарювання; в) самостійне визначення змісту установчих документів; г) змога вимагати оперативної та чітко регламентованої законом реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності та порядку одержання ліцензій і патентів, необхідних для здійснення окремих видів підприємницької діяльності. Етап безпосереднього здійснення підприємництва передбачає: а) самостійне формування програми діяльності; б) свободу договору (що включає свободу підприємця до вступу у договірні відносини; вільний вибір підприємцем партнерів; самостійне визначення умов договору); в) свободу конкуренції; г) вільний найм працівників; г) вільне розпорядження прибутком [3].

Поняття змісту конституційної свободи на підприємницьку діяльність включає такі ознаки: 1) сукупність можливостей підприємця; 2) закріплення, регулювання та охорона можливостей міжнародними та внутрішніми національними правовими нормами і принципами; 3) мета реалізації спрямована на отримання прибутку.

Сукупність можливостей підприємця включає в себе діяльність із: а) започаткування підприємництва; б) безпосереднього його здійснення; в) зміни виду, характеру, організаційних форм підприємництва; г) припинення підприємництва. Підприємцями, відповідно до закону, можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці (ст. 55 Господарського кодексу України – далі ГКУ) [5]. Підприємці залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва [5]. Законом передбачена обов'язковість державної реєстрації підприємця в Єдиному державному реєстрі [6]. Підприємці можуть безпосередньо здійснювати підприємницьку діяльність, змінювати її вид, характер, організаційні форми та припиняти підприємництво.

Можливості підприємницької діяльності, що становлять її зміст, закріплюються, регулюються та охороняються міжнародними та внутрішніми національними правовими нормами і принципами. Законом закріплюється, що відносини у сфері господарювання регулюються Конституцією України, ГКУ, законами України, нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також іншими нормативними актами (ст. 7 ГКУ) [5]. Якщо чинним міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, встановлено інші правила щодо підприємництва, ніж ті, що передбачено законодавством України, застосовуються правила міжнародного договору. Правила міжнародних договорів України, чинних на момент прийняття Конституції

України, застосовуються відповідно до Конституції України в порядку, визначеному міжнародними договорами (ст. 50 ГКУ) [5].

Метою реалізації підприємницької діяльності є досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (ст. 42 ГКУ) [5].

Отже, зміст конституційної свободи на підприємницьку діяльність – це закріплена нормами і принципами міжнародних права та урегульована Конституцією і законодавством України сукупність можливостей підприємця започатковувати та безпосередньо здійснювати підприємництво, змінювати його види, характер, організаційні форм та припиняти підприємницьку діяльність із метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

На нашу думку, зміст конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність включає в себе систему таких правових можливостей: а) здійснювати самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик господарську діяльність не заборонену чи не обмежену законом; б) вимагати від зобов'язаних суб'єктів здійснювати дії, спрямовані на забезпечення реалізації права уповноваженого суб'єкта; в) користуватися соціальним благом досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку; г) звертатися в адміністративному чи судовому порядку до компетентних органів чи посадових та службових осіб із вимогою захистити і поновити порушене право на підприємницьку діяльність [7].

Уповноважена особа (підприємець), що є носієм конституційної свободи на підприємницьку діяльність, має змогу здійснювати самостійно господарську діяльність; діяти ініціативно, систематично і на власний ризик; здійснювати позитивні дії щодо господарської діяльності, не забороненої чи не обмеженої законом. Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 43 ГКУ) [5]. Відповідно до чинного законодавства вони можуть: а) без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; б) самостійно обирати вид підприємства (об'єднання), створювати власну справу, будувати організаційну структуру управління; в) визначати обсяги виробництва та збуту продукції, асортимент товарів, порядок та умови їхньої реалізації, встановлювати чисельність та склад працюючих, систему оплати праці; г) формувати відносини з різнопрофільними підприємствами, організаціями, виконувати роботи і поставки для державних потреб; г) самостійно здійснювати матеріально-технічне забезпечення власного виробництва і капітального будівництва через систему прямих угод, товарні біржі, посередницькі організації; д) відкривати на своє ім'я або на ім'я фірми банківський рахунок, брати кредит у банку або будь-якому підприємстві на договірних засадах; е) розраховувати на економічну, правову, науково-технічну підтримку з боку держави, комерційних структур, спонсорів, створювати спілки, асамблеї та інші громадські об'єднання підприємців; е) продавати і передавати іншим підприємствам, організаціям та установам, обмінювати, здавати в оренду, надавати безоплатно в тимчасове користування або в позику належні йому будинки, споруди, устаткування, транспортні засоби, інвентар, сировину та інші матеріальні цінності, а також списувати їх із балансу; ж) продавати, передавати безоплатно, обмінювати, здавати в оренду громадянам засоби виробництва; з) використовувати за угодою сторін майно юридичних або фізичних осіб на умовах лізингу, страхувати ризик за допомогою страхових компаній; укладати з громадянами договори щодо використання їх праці; и) самостійно встановлювати системи і розміри оплати праці, використовувати державні тарифні ставки, посадові оклади як орієнтири для диференціації роботи працюючих залежно від професії, кваліфікації, складності і умов виконуваних ними робіт; і) розпоряджатися прибутком згідно з законодавством України, установчими документами; випускати, реалізовувати та купувати цінні папери; й) користуватись послугами систем державного соціального та медичного забезпечення, надавати пільги працюючим, впроваджувати ефективні системи заохочування; к) проводити ліквідацію і реорганізацію підприємства за рішенням власника, участю трудового колективу або уповноваженого органу чи за рішенням суду та ін. [8]. Пропонуємо внести відповідні зміни до Господарського кодексу України (ст. 44) [5]. Особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами. Перелік видів господарської діяльності,

що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюється виключно законом. Здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом (ст. 43 ГКУ) [5]. Характеристика змісту конституційної свободи фізичної особи (підприємця) дається з урахуванням змісту законодавчих актів, що обмежують чи забороняють окремі види підприємництва.

Підприємницька діяльність припиняється: а) з власної ініціативи підприємця; б) у разі закінчення строку дії ліцензії; в) у разі припинення існування підприємця; г) на підставі рішення суду у випадках, передбачених ГКУ та іншими законами України (ст. 51) Порядок припинення діяльності підприємця встановлюється законом відповідно до вимог ГКУ [5].

Підприємець як суб'єкт конституційної свободи на підприємницьку діяльність може вимагати від зобов'язаних суб'єктів здійснювати дії, спрямовані на забезпечення реалізації права уповноваженого суб'єкта. Так, наприклад, підприємець може вимагати від держави гарантування: а) рівних прав та можливостей для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів; б) недоторканисть майна і забезпечення захисту майнових прав підприємця; в) відшкодування незаконно спричиненої шкоди тощо (ст. 47 ГКУ) [5]. З метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади на умовах і в порядку, передбачених законом: а) надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності; б) сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів; в) здійснюють первісне облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у визначеному законом порядку; г) стимулюють модернізацію технологій, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг; ґ) надають підприємцям інші види допомоги. Держава сприяє розвитку малого підприємництва, створює необхідні для цього умови (ст. 48 ГКУ) [5].

Підприємець на власний розсуд може користуватися соціальними благами щодо економічних і соціальних результатів підприємницької діяльності та одержаного прибутку. Прибуток визначають як суму, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати. Прибуток є одним з основних джерел фінансових ресурсів підприємств, формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. Завдяки прибутку відбувається формування в значному обсязі бюджетних ресурсів держави, здійснюється фінансування розширення підприємств, матеріальне стимулювання робітників, вирішення соціально-культурних заходів тощо [9]. Отже, успішна, прибуткова діяльність суб'єктів господарювання є економічним і соціальним результатом діяльності підприємця. Розрізняють кілька видів прибутку: загальний, чистий, нерозподілений. Загальний прибуток включає в себе податок на прибуток та інші платежі, що сплачуються з прибутку. Чистий прибуток підприємця визначається різницею між загальним прибутком і податком на прибуток та іншими платежами, що сплачуються з прибутку. Чистий прибуток підприємства може спрямовуватись на поповнення статутного капіталу, утворення та поповнення резервного капіталу, на виплату дивідендів та інші цілі. Частина прибутку може залишатися нерозподіленою. Нерозподілений прибуток – це частка прибутку підприємства, одержана в результаті діяльності у попередні періоди, яка не була спрямована на виплату дивідендів власникам підприємства чи поповнення складників власного капіталу підприємства [9]. Саме чистий та нерозподілений прибуток підприємець може використовувати на власний розсуд.

У разі порушення прав підприємця він має свободу щодо звернення в адміністративному чи судовому порядку до компетентних органів чи посадових та службових осіб із вимогою захистити і поновити його порушене право на підприємницьку діяльність. Спори про відшкодування збитків вирішуються судом. Наприклад, він може оскаржувати в суді неправомірні дії громадян, юридичних осіб, органів державного управління. Порядок оскарження в суді неправомірних дій громадян і юридичних осіб закріплено в: а) Цивільному

процесуальному кодексі України [10]; 6) Господарському процесуальному кодексі України [11]. Порядок оскарження в суді протиправної діяльності органів державного управління здійснюється відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України [12].

Висновки. Зміст конституційної свободи на підприємницьку діяльність – це закріплена нормами і принципами міжнародних права та урегульована Конституцією і законодавством України сукупність можливостей підприємця започатковувати та безпосередньо здійснювати підприємництво, змінювати його види, характер, організаційні форм та припиняти підприємницьку діяльність із метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Елементами змісту конституційної свободи підприємницької діяльності є такі: а) змога здійснювати самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик господарську діяльність, не заборонену чи не обмежену законом; б) змога вимагати від зобов'язаних суб'єктів здійснювати дії, спрямовані на забезпечення реалізації права уповноваженого суб'єкта; в) змога користуватися соціальним благом досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку; г) змога звертатися в адміністративному чи судовому порядку до компетентних органів чи посадових та службових осіб із вимогою захистити і поновити порушене право на підприємницьку діяльність.

Реалізація запропонованих у тексті рекомендацій сприятиме удосконаленню реалізації конституційної свободи на підприємницьку діяльність.

Список використаних джерел:

1. Тодыка О.Ю. Народовластие в условиях глобализации : Монография / под ред. А.В. Петришина, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН Украины. Харьков : Право, 2005. 336 с.
2. Олійник А.Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні : Монографія. Київ : КНУТД; Дніпро : ДДУВС, 2018. 386 с.
3. Козачук М.О. Свобода підприємницької діяльності та її обмеження в законодавстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 «Господарське право, господарське процесуальне право». Київ, 2011. 19 с.
4. Матузов Н.И. Правовая система и личность. Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1987. 295 с.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144. Поточна редакція від 10.11.2018 р. Остання редакція відбудеться 07.02.2019 р.
6. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31-32. Ст. 263. Поточна редакція від 31 січня 2019 р.
7. Олійник А.Ю. Конституційне право особи на підприємницьку діяльність в Україні. *Актуальні проблеми інноваційного розвитку кластерного підприємництва в Україні* : Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 30 березня 2017 р. Київ : КНУТД, 2017.
8. Свобода у здійсненні підприємницької діяльності. URL: <https://msd.in.ua/svoboda-uzdijsnenni-pidpriyemnicko%D1%97-diyalnosti>.
9. Економічний зміст і роль прибутку в умовах розвитку підприємництва. URL: https://pidruchniki.com/1420112664471/finansii/ekonomichniy_zmist_rol_pributku_umovah_rozvitku_pidpriyemnitstva.
10. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492. Поточна редакція від 04.11.2018 р.
11. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56. Поточна редакція від 28.08.2018 р.
12. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446. Поточна редакція від 04.11.2018 р.

